
ЯЗЫКОЗНАНИЕ

МОВАЗНАЎСТВА

LINGUISTICS

УДК 811.161.3'373.45'0+81(476)(091)

ВЫВУЧЭННЕ ПАЛАНІЗМАЎ У БЕЛАРУСКІМ МОВАЗНАЎСТВЕ І СТАЎЛЕННЕ ДА ІХ (XIX ст. – 1930-я гг.)

М. І. СВИСТУНОВА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаюцца паланізмы як аб'ект вывучэння ў беларускім мовазнаўстве XIX ст. – 1930-х гг. Адзначана, што ў якасці мовазнаўчых крыніц XIX ст. выступілі працы К. Калайдовіча, Я. Чачота, Ф. Галатузава, І. Насовіча, Я. Карскага. Прыведзены ацэнкі выкарыстання паланізмаў у гэты перыяд, дадзеныя М. Г. Булахавым і Л. М. Шакуном. За аснову назіранняў за стаўленнем да паланізмаў у 1920–30-х гг. былі ўзяты артыкулы М. Байкова, І. Ваўка-Левановіча, В. Ластоўскага, Я. Лёсіка, С. Некрашэвіча, Л. Цвяткова. Выяўлена, што адзіны спецыяльны артыкул гэтага часу – «Польскі элемент у беларускай мове» Л. Цвяткова – застаўся ў рукапісе і ў сучаснасці не вядомы. Разгледжаны ацэнкі стаўлення да паланізмаў у гэты перыяд пераважна на прыкладзе даследаванняў А. Я. Баханькова, М. Г. Булахава, І. К. Германовіча, Л. М. Шакуна.

Ключавыя словы: запазычаная лексіка; паланізмы; напрамкі вывучэння паланізмаў; стаўленне да паланізмаў; польскамоўны ўплыў; паланізацыя; беларуская літаратурная мова; беларускае мовазнаўства XIX ст., 1920–30-х гг.; моўны пuryзм.

Падзяка. Артыкул напісаны ў межах выканання задання 4.1.01.1 «Інавацыйныя і традыцыйныя працэсы ў станаўленні і развіцці лексічнага складу беларускай мовы» падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства».

Образец цитирования:

Свистунова М. И. Вывучэнне паланізмаў у беларускім мовазнаўстве і стаўленне да іх (XIX ст. – 1930-я гг.) // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 2. С. 39–49.

For citation:

Svistunova M. I. Study of polonisms in Belarusian linguistics and attitude toward them (XIX century – 1930s). *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 2. P. 39–49 (in Belarus.).

Автор:

Марина Иосифовна Свистунова – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории белорусского языка филологического факультета.

Author:

Maryna Svistunova, PhD (philology), docent; associate professor at the department of history of Belarusian language, faculty of philology.
miskaf@mail.ru

ИЗУЧЕНИЕ ПОЛОНИЗМОВ В БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ И ОТНОШЕНИЕ К НИМ (XIX в. – 1930-е гг.)

М. И. СВИСТУНОВА¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматриваются полонизмы как объект изучения в белорусском языкознании XIX в. – 1930-х гг. Указано, что в качестве научных источников XIX в. выступили труды К. Колайдовича, Я. Чечота, Ф. Голотузова, И. Носовича, Е. Карского. Приведены оценки использования полонизмов в этот период, данные М. Г. Булаховым и Л. М. Шакуном. За основу наблюдений за отношением к полонизмам в 1920–30-х гг. были взяты статьи Н. Бойкова, И. Волка-Левановича, В. Ластовского, Я. Лёсика, С. Некрашевича, Л. Цветкова. Установлено, что единственная специальная статья этого времени – «Польский элемент в белорусском языке» Л. Цветкова – осталась в рукописи и сегодня неизвестна. Рассмотрены оценки отношения к полонизмам в этот период преимущественно на примере исследований А. Е. Баханькова, М. Г. Булахова, И. К. Германовича, Л. М. Шакуна.

Ключевые слова: заимствованная лексика; полонизмы; направления изучения полонизмов; отношение к полонизмам; влияние польского языка; полонизация; белорусский литературный язык; белорусское языкознание XIX в., 1920–30-х гг.; языковой пуризм.

Благодарность. Статья написана в рамках выполнения задания 4.1.01.1 «Инновационные и традиционные процессы в становлении и развитии лексического состава белорусского языка» подпрограммы «Белорусский язык и литература» государственной программы научных исследований «Экономика и гуманитарное развитие белорусского общества».

STUDY OF POLONISMS IN BELARUSIAN LINGUISTICS AND ATTITUDE TOWARD THEM (XIX CENTURY – 1930s)

M. I. SVISTUNOVA^a

^aBelarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Belarus

The polonisms are considered in the article as an object of study in Belarusian linguistics from the XIX century to the first 30 years of the XX century. Main academic sources for the XIX century are the works of K. Kalajdovich, J. Chachot, F. Golotuzov, I. Nosovich, J. Karski. Evaluation of the using of polonisms during this period by M. H. Bulahau and L. M. Shakun are given in this article. The articles of M. Bajkou, I. Vouk-Levanovich, V. Lastouski, J. Liosik, S. Nekrashevich, L. Cviatkou are the background for studying the attitude towards polonisms in 1920–30s. It's determined that unknown today article «Polish Element in Belarusian Language» by L. Cviatkou was the only special article for this time and stayed in the state of manuscript. The works of A. J. Bahankou, M. H. Bulahau, I. K. Hermanovich, L. M. Shakun are taken as an example of the attitude toward polonisms and considered.

Key words: borrowed lexis; polonisms; trends of polonisms study; attitude toward polonisms; influence of Polish; Polonization; Belarusian literary language; Belarusian linguistics of the XIX century, 1920–1930s; linguistic purism.

Acknowledgements. The article is written within a task 4.1.01.1 «Innovative and development of Belarusian vocabulary» of subprogram «Belarusian language and literature» of State program for scientific researches «Economics and humanitarian development of Belarusian society».

Генетычна і структурна блізкія беларуская і польская мовы з рознай ступенню актыўнасці ўзаемадзейнічалі ва ўсе перыяды свайго існавання. Рознаўзроўневыя адзінкі польскага паходжання ў беларускай мове, асаблівасці іх пранікнення і выкарыстання, нарматыўны статус і роля неаднаразова прыцягвалі ўвагу беларускіх мовазнаўцаў. Паланізмам у беларускай мове прысвечаны шэраг спецыяльных навуковых даследаванняў; яшчэ больш прац, у якіх вывучэнне запазычанняў з польскай мовы суправаджае вырашэнне іншых мовазнаўчых задач. Асэнсоўваючы адпаведную навуковую літаратуру, можна заўважыць пэўныя заканамернасці: 1) даследаванне паланізмаў вядзецца ў гістарычным і сінхронным аспектах; 2) як у гістарычным, так і ў сінхронным аспекце найбольш вывучана ўздзеянне польскай мовы

на беларускую на лексічным узроўні; 3) даследуюцца паланізмы літаратурнай мовы і народных гаворак; 4) асобным аспектам вывучэння паланізмаў з'яўляюцца працы па гісторыі беларускага мовазнаўства; 5) у апошніх пры асэнсаванні ролі паланізмаў стаўленне да іх вар'іруецца ў залежнасці ад паводнаў у грамадстве і навуцы поглядаў; 6) існуе праблема ідэнтыфікацыі і класіфікацыі паланізмаў, асабліва адчувальная ў працах па гісторыі беларускай мовы.

У нашым артыкуле ўвага будзе звернута на асноўныя мовазнаўчыя даследаванні акрэсленага часу, прысвечаныя паланізмам, і выяўленне стаўлення да апошніх, пра якое ў той ці іншы канкрэтны перыяд сведчаць маўленчая практыка, навуковая рэфлексія, прадстаўленая ў тагачасных мовазнаўчых працах, грамадскае абмеркаванне, якое выяўляецца галоўным чынам праз СМІ. Гэта так званае ўнутранае стаўленне, дзейснае ў межах таго самага часовага перыяду, калі паланізмы ўжываюцца. Акрамя гэтага, можна весці гаворку і пра, так бы мовіць, знешняе стаўленне – ацэньванне адносінаў да ўжываных у пэўны перыяд паланізмаў, зробленае ў пазнейшыя часы і прадстаўленае пераважна ў даследаваннях па гісторыі беларускай мовы і айчыннага мовазнаўства. Вывучэнне паланізмаў ляжыць у больш шырокім рэчышчы праблемы польска-беларускага моўнага ўзаемадзеяння, прадстаўленага ў сучаснасці вельмі значнай колькасцю навуковых прац.

Элементы польскай мовы і вынікі польскамоўнага ўплыву вылучалі яшчэ аўтары першых даследаванняў па беларускай мове, сінхранічнае апісанне і гістарычнае вывучэнне якой, пачатыя ў XIX ст., патрабавалі разабрацца ў тым, што ў беларускай мове ёсць уласнае, што – супольнае з суседнімі славянскімі мовамі, а што – запазычанае? Так, ужо ў першым навуковым апісанні беларускай мовы, зробленым у 1822 г. рускім філолагам К. Калайдовічам, згадваецца пра ўплыў «польской словесности» і польскага «стопосложения», а таксама пра паланізмы ў мове Ф. Скарыны [1, с. 7–8].

У прадмове Я. Чачота да зборніка «Сялянскія песні з-над Нёмана і Дзвіны» (1846) змешчана апісанне *крывіцкага дыялекту* (у XIX ст. так іншым разам называлі беларускую мову; пра тагачасныя назвы беларускай мовы гл. [2]), што стала адной з першых спроб не толькі сінхранічнага апісання беларускай мовы, але і супастаўляльнага вывучэння беларускай і польскай моў, прынамсі на фанетычным і граматычным узроўнях. Свае назіранні Я. Чачот выводзіць з выказанага напачатку палажэння: «Крывіцкі дыялект – прамежкавы паміж польскім, рускім і ўкраінскім» [3, с. 216]. Яго фанетычныя асаблівасці разглядаюцца аўтарам як згодныя з адпаведнымі асаблівасцямі польскай мовы (дзеканне, цеканне, пераход *л* у *ў*, адсутнасць насаваў галосных, падаўжэнне зычных у інтэрвакальным становішчы і некаторыя іншыя) або адрозныя ад іх. «Часткі мовы тыя ж самыя, што і ў польскай мове» [3, с. 219], – канстатуе Я. Чачот. У гэтай прадмове гаворкі пра запазычанні з польскай мовы, уласна кажучы, не ідзе, аднак публікацыю трэба згадаць як першую значную працу ў рэчышчы вывучэння беларуска-польскага моўнага ўзаемадзеяння.

Пра «элемент польскаго языка в белорусском наречии» неаднаразова ідзе гаворка ў надрукаванай у 1852 г. нататцы рускага філолага Ф. Галатузава. Аўтар прывёў 65 спецыфічных лексем і выказаўся адносна іх так: «...едва ли я ошибаюсь, если вышеприведенные слова признаю **зашедшими** в белорус[ское] наречие из языка польского, но не сходными издревле с словами польскими» [4, с. 43]. Акрамя гэтага, Ф. Галатузаў прыводзіць асобныя выразы, запазычаныя з польскай мовы, і падкрэслівае пасярэдніцкую ролю польскай мовы ў пранікненні слоў з лацінскай, французскай і нямецкай моў у беларускую, а таксама падае спіс такіх апасродкаваных германізмаў (21 лексема) [4, с. 44–46].

Гаворачы пра вывучэнне беларускай мовы на пачатковым этапе, нельга абмінуць увагай і «лепшы беларускі слоўнік XIX ст.» [5, с. 295] – «Слоўнік беларускай мовы» Івана Насовіча (1870). Хаця гэты лексікаграфічны даведнік з'яўляецца дыялектным паводле прадстаўленага ў ім матэрыялу, яго даныя тым не менш даюць і больш агульнае ўяўленне пра склад беларускай мовы другой паловы XIX ст. Вельмі паказальна, што да ліку паланізмаў, паводле назіранняў І. Гапоненка, сам І. Насовіч аднёс усяго толькі 6 лексем [6, с. 61]. У той жа час, як заўважае сучасная даследчыца, большасць запазычанняў, што не ўтрымліваюць спецыяльных памет у слоўніку І. Насовіча, але «маюць выразныя адзнакі іншамовнасці», – гэта «*паланізмы* розных тыпаў (207 лексем, г. зн. каля 54 %): словы, якія захоўваюць фармальныя прыметы свайго паходжання <...> і лексічныя паланізмы» [6, с. 62]. Падобная сітуацыя адлюстроўвалася і ў рукапісным слоўніку І. Насовіча, зробленым на аснове выдання «Акты, относящиеся к истории Западной России» (1846–1852) [7, с. 90].

У іншых навукоўцаў XIX ст. таксама можна знайсці шэраг заўваг і разважанняў адносна сувязі польскай і беларускай моў. Па сутнасці, яны зводзяцца да наступнага: 1) беларускае «наречие» сярэдняе паміж рускай, украінскай і польскай мовамі (розныя навукоўцы прызнавалі розную ступень самастойнасці беларускай мовы); 2) у ім адчувальны «польскі элемент» на розных узроўнях (назваюцца адпаведныя фанетычныя з'явы, прыводзяцца лексічныя і граматычныя сродкі).

Пачаткам навуковага асвятлення ў беларускім мовазнаўстве запазычанага лексікі і непасрэдна паланізмаў трэба лічыць працы акадэміка Я. Карскага. У 1-м томе манаграфіі «Беларусы» (1903)

змешчана 5-я глава «Белорусы вместе с литовцами под властью Польши. Наплыв разных иностранных слов в белорусское наречие», у якой апісваюцца час, умовы, прычыны і шляхі пранікнення польскамоўных асаблівасцей у беларускую мову [8, с. 131–162].

Пра ўплыў польскай мовы на старабеларускую – «литературную речь старого западнорусского языка» – Я. Карскі выказаўся так: «Тут полонизмов во всех областях мас[с]а, особенно много их в словаре. Дело иногда доходит до того, что польская речь только переписывается русскими буквами; и такая русская речь легко может быть переложена на польскую. <...> В старой западнорусской литературной речи обычны полонизмы также и в фонетике, морфологии и особенно синтаксисе...» [8, с. 153].

Паланізацыю старабеларускай мовы Я. Карскі ацэньвае адмоўна: «Приняв в себя много элементов польского языка и сделавшись вследствие этого очень искусственным и уродливым, литературный западнорусский язык стал на пути постепенного его вытеснения польским языком» [8, с. 134].

Аднак народнай гаворцы канца XIX – пачатку XX ст., на думку знакамітага вучонага, паланізмы не былі ўласцівы: «Следует удивляться, что в народной белорусской речи, дошедшей до нас, полонизмов еще не так много, как можно бы ожидать, наблюдая хотя бы литературную западнорусскую речь XVII–XVIII столетий; наиболее полонизмов в словаре и менее всего в звуковом составе языка» [8, с. 134]. Свае назіранні аўтар падмацоўвае матэрыялам са слоўніка І. Насовіча, з якога ён прывёў 65 «чисто польских слов» [8, с. 139]. Акрамя гэтага, абапіраючыся на некаторыя іншыя крыніцы, Я. Карскі падаў 84 словы-паланізмы, запазычаныя шляхтай [8, с. 137–139], 182 агульнавядомыя іншамоўныя запазычанні, для якіх польская мова магла быць пасярэдніцай [8, с. 139–146], 108 паланізмаў, вядомых «католической Белоруссии и главным образом среди белорусской шляхты» [8, с. 146–150]. Вядома, гэта далёка не поўны пералік паланізмаў, якія бытавалі ў беларускай мове пачатку XX ст.

У той жа 5-й главе Я. Карскі апісвае фанетычны ўплыў польскай мовы на беларускую [8, с. 150–153]. Пра польскамоўнае ўздзеянне неаднаразова згадваецца і ў 2-м томе з назвай «Язык белорусского народа» (1908), асабліва ў 3-й главе «Исторический очерк звуков белорусского языка» [9, с. 92–394].

Такім чынам, Я. Карскі зафіксаваў наяўнасць паланізмаў, акрэсліў іх прыблізны колькасны і якасны склад, вызначыў прычыны і ўмовы ўзнікнення, а таксама сферы іх функцыянавання, што стала падмуркам для правядзення далейшых даследаванняў. Ад манаграфіі пачынальніка айчыннай філалагічнай навукі ў далейшым вывучэнні паланізмаў выразна акрэсліліся два падыходы: гістарычны і сінхронны. Самі ж паланізмы Я. Карскі ацэньваў як «элементы польского языка», якія робяць (стара)беларускую мову ненатуральнай, забруджваюць яе.

Амаль праз 70 гадоў, даючы ацэнку стаўленню навукоўцаў канца XIX – пачатку XX ст. да паланізмаў у беларускай мове, А. І. Жураўскі пісаў, што «сярод прадстаўнікоў рускай навукі ў мінулым прыкметна была тэндэнцыя яўна прынізіць ролю польскай мовы ў развіцці слоўнікавага саставу беларускай мовы. Типовым узором такога падыходу з’яўляецца рукапісны слоўнік І. І. Насовіча, складзены ім па матэрыялах пяцітомнага выдання беларускіх гістарычных дакументаў пад назвай “Акты, относящиеся к истории Западной России” (СПб., 1846–1852). У сваім слоўніку Насовіч прыводзіць шматлікія звесткі аб паходжанні паасобных слоў і часта змяшчае пры іх адпаведныя іншамоўныя этымоны. Аўтар слоўніка ўказвае запазычанні з лацінскай, нямецкай, грэчаскай, французскай, царкоўнаславянскай і ўкраінскай моў. Аднак колькасць паланізмаў, якія забяспечаны ўказаннем на сваё паходжанне, тут зусім нязначная, напрыклад словы *врядъ, гаранъ, коверецъ, маетокъ, памятка, плотъ, рожай, спратъ* і некаторыя іншыя. У той жа час не маюць указанняў аб польскім паходжанні такія відавочныя паланізмы, як *валечный, велбити, влада, власне, вонтпиту, гродъ, долгъ, завше, звлаца, кроль, лацно, нендзный, обцовати, слонце* і інш.» [7, с. 90]. І далей: «Я. Ф. Карскі ў свой час схільны быў нават лічыць, што беларуская народная мова запазычыла ад польскай усяго толькі 65 слоў. Аднак гэта лічба Я. Ф. Карскага яўна прыменшана: у меркаванні даследчыка можна бачыць агульнае імкненне тагачаснай навукі паказаць нязначны ўплыў польскай мовы на беларускую» [7, с. 104].

Прычынай прымяншэння польскага ўплыву на мову і культуру беларусаў трэба бачыць, натуральна, у тых поглядах і падыходах, што дамінавалі ў навуковым асяродку і былі прадыхаваны ўладамі Расійскай імперыі, якая імкнулася сцвердзіць і замацаваць сваю прысутнасць на «вновь приобретенных» пасля апошняга падзелу Рэчы Паспалітай (1795) беларускіх землях. Сучасны беларускі гісторык А. Унучак, пішучы пра польскае пытанне і беларускую ідэю 1863–1914 гг., адзначаў: «Як відаць з гістарычных крыніц, менавіта “польскае пытанне”, “паланізм” быў асноўнай пагрозай для панавання Расійскай імперыі на землях былога Вялікага Княства Літоўскага...» [10, с. 298]. Даследчык прыводзіць шэраг фактаў, сярод якіх наступны: «Пішучы ў канцы 1903 г. свой “Всепоподаннейший отчет”, віленскі генерал-губернатар князь П. Святаполк-Мірскі ў раздзеле пад назвай “Белорусское племя” пісаў, што беларусы, не маючы ні палітычнага, ні культурнага мінулага, непазбежна павінны зліцца з расійцамі ці палякамі і што ўраду лепш рабіць акцэнт на “агульнарускае” паходжанне беларусаў,

не размяжоўваючы іх паводле канфесійнай прыкметы» [10, с. 305]. Нагадаем, што ў 1903 г. выйшаў з друку і 1-ы том манаграфіі Я. Карскага «Беларусы». Па звестках, прыведзеных аўтарам артыкула, князь П. Святаполк-Мірскі фінансаваў працу Я. Карскага над манаграфіяй [10, с. 305], што па волі лёсу стала вытокам філалагічнай навукі беларусаў, зліццё якіх з рускімі ці палякамі прадказваў князь. Узвясцічванне «агульнарускага» адзінства і падабенства пры адначасовым ігнараванні і прымяншэнні ўсяго польскага, у тым ліку ў галіне мовы, цалкам адпавядала ўрадавай канцэпцыі і пазіцыі, пашыранай на сферу навукі [11, с. 20, 22, 24].

Польскамоўны ўплыў на мову беларускага пісьменства XIX ст. аналізавалі многія савецкія мовазнаўцы, што пісалі пра адпаведны перыяд. Так, напрыклад, цікавыя назіранні былі зроблены М. Г. Булахавым у апублікаваным асобнай брашурай дакладзе «Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX–XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі мовамі», які быў агучаны на Міжнародным кангрэсе славістаў 1958 г. У раздзеле «Сувязі беларускай літаратурнай мовы з польскай мовай» адзначана, што «ў беларускіх літаратурных творах першай палавіны XIX ст. элементы польскай мовы ўжываліся пераважна без стылістычнай нагрукі, гэта значыць у якасці звычайных намінацыйных сродкаў, прычым паходзілі яны, відаць, не з польскай літаратуры, а галоўным чынам з размоўных стыляў мовы палякаў, якія жылі ў гарадах, мястэчках і засценках Беларусі» [12, с. 27].

Інакш бачыў сітуацыю другі вядомы беларускі мовазнавец Л. М. Шакун, які ў манаграфіі «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» пісаў, што ў XIX ст. польская мова ўплывала на беларускую не толькі кніжнымі шляхамі: яе элементы пранікалі ў беларускія народныя гаворкі, з якіх траплялі ўжо ў мову пісьменнікаў. Польскамоўны ўплыў на беларускую мову, на думку мовазнаўца, адбываўся таксама праз шляхецкі жаргон. Адзначаючы станоўчы бок выкарыстання паланізмаў, які Л. М. Шакун бачыў у пашырэнні выяўленчых магчымасцей беларускай мовы, навуковец заўважаў, што польскія словы і формы часта выкарыстоўваліся «без якой-небудзь пільнай патрэбы, проста як вынік механічнага запазычання, даніна асабістаму густу» [13, с. 212–213]. У раздзеле, прысвечаным мове В. Дуніна-Марцінкевіча, аўтар назваў апраўданым выкарыстанне пісьменнікам паланізмаў для індывідуалізацыі мовы персанажаў і адлюстравання шляхецкага жаргону, для перадачы мясцовага каларыту. Але ўжыванне паланізмаў у аўтарскай мове ацэньваецца мовазнаўцам як не апраўданае мастацкімі патрабаваннямі [13, с. 204]. Даследчык не дапускаў, «што аўтару не хапала адпаведных сродкаў беларускай мовы» ці што «пісьменніку пры адсутнасці выразна вызначаных агульнанацыянальных норм цяжка было адрозніваць спецыфічныя з’явы такіх блізкіх моў, як польская і беларуская» [13, с. 204]. Мовазнавец выказаў асцярожнае меркаванне, згодна з якім празмернае выкарыстанне паланізмаў у аўтарскай мове можа быць патлумачана тым, што «пісьменнік свае паэтычныя творы звяртаў не столькі да селяніна, колькі да пана, да аўдыторыі “адукаванай”, і таму імкнуўся ў пэўнай меры патрапіць густу адукаванага чытача...» [13, с. 204–205].

Гістарычнае вывучэнне паланізмаў, запачаткаванае Я. Карскім, працягнуў у сваіх навуковых пошуках яго вучань – І. Воўк-Левановіч. У артыкулах, прысвечаных мове асобных помнікаў старажытнага беларускага пісьменства, а таксама ў выданні «Лекцыі па гісторыі беларускай мовы» (1927) даследчык звярнуў увагу на асобныя паланізмы і вынікі польскамоўнага ўплыву. Так, напрыклад, у артыкуле «Мова выданняў Францішка Скарыны», апублікаваным у вялікім зборніку навуковых прац «Чатырохсотлеце беларускага друку» (1926), І. Воўк-Левановіч, характарызуючы мову ўсходнеславянскага першадрукара, робіць наступную выснову: «...як паказвае аналіз, гэта ў большасці царкоўнаславянская мова з моцным элементам жывой беларускай мовы і з слядамі літаратурнага ўплыву чэскай і польскай моў»¹ [14, с. 263]. Аўтар адзначае асобныя паланізмы ў слоўніку Ф. Скарыны [14, с. 274], неаднаразова згадвае пра ўплыў польскай мовы (гл., напрыклад, [14, с. 274, 277, 282] і інш.). У працы не ідзе гаворка пра крытэрыі вызначэння паланізмаў, і ў справе іх вылучэння І. Воўк-Левановіч, як і іншыя даследчыкі таго часу, арыентаваўся, відаць, толькі на ўласныя суб’ектыўныя ўяўленні, таму словы, сугучныя з прывычнымі і пашыранымі ў беларускай мове яго часу, нахштальт *коханне, место, возможность, пильное, посполу, праца, помста, родина, слушний* і інш., аўтар уключыў у групу «найбольш характэрных беларускіх слоў, якія сустрэліся нам пераважна ў памянёных прадмовах» [14, с. 282] (параўн. даныя «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы», у якім гэтыя словы прадстаўлены як запазычаныя ці верагодна запазычаныя з польскай мовы [15, т. 5, с. 314–315; т. 7, с. 22, 63, 78; т. 9, с. 130–131, 190; т. 10, с. 19–20; т. 11, с. 28; т. 12, с. 198]).

У асобным артыкуле І. Ваўка-Левановіча «Еще к вопросу о “ляшских” чертах в белорусской фонетике», апублікаваным у 1930 г. у 9-м томе пражскага часопіса «Slavia», таксама як і ў дадатку да гэтага артыкула, выдадзеным нашмат пазней, у 1973 г., у 3-м выпуску часопіса «Беларуская лінгвістыка», даследаваўся лёс праславянскіх **dj, *tj* [16]. У названых працах разглядаюцца вынікі праславянскіх

¹ Тут і далей у цытатах з прац 1920–30-х гг. захаваны арыгінальныя правапіс і пунктуацыя. – М. С.

фанетычных змен, аднак па сваёй сутнасці яны не з'яўляюцца праявамі польскамоўнага ўплыву на беларускую фанетыку.

Нягледзячы на тое, што асобных спецыяльных даследаванняў на тэму польскамоўнага ўплыву на беларускую мову ў айчынным мовазнаўстве 1920–30-х гг. не было (за выключэннем рукапісу артыкула Л. Цвяткова, пра які будзе згадана ніжэй), шматлікія сведчання пра стаўленне да паланізмаў можна знайсці ў тагачасных навуковых працах, паколькі асэнсаванне ролі і месца запазычанняў у працэсе фарміравання беларускай нацыянальнай мовы і ўнармавання яе літаратурнай формы, а таксама вызначэнне спосабаў арфаграфічнай перадачы запазычанняў з'яўлялася на той час надзвычай актуальным і важным.

Так, у прадмове да выдання «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924) В. Ластоўскі адзначыў транслюючую ролю польскай мовы, праз якую ў беларускую траплялі словы з чэшскай, лацінскай і французскай моў [17, с. III], а таксама выказаўся адносна іншамовных запазычанняў: «...кожнае чужое слова, занесенае ў мову, асымілюе, злівае мову з суседзкай, забівае яе асобны характар, а таму трэба, асабліва пішучы, высьцерагацца ўжываць сходныя з суседзкімі словамі, хоць бы яны і былі ў мове, а браць такія, якіх няма ў чужынцаў, але існуюць ў здаровай нашай народнай стыхіі» [17, с. IV–V].

Мовазнаўчыя артыкулы А. Багдановіча, М. Байкова, А. Лёсіка, Я. Лёсіка, С. Некрашэвіча, Л. Цвяткова і некаторых іншых даследчыкаў, апублікаваныя на старонках часопіса «Полымя» ў перыяд 1923 г. – 1930-я гг., так ці інакш закраналі праблему іншамовнага, у тагачаснай тэрміналогіі – *чужаземнага*, уплыву. І вырашалі гэту праблему аўтары, трэба прызнаць, вельмі катэгарычна.

Так, Я. Лёсік у артыкуле «Некаторыя ўвагі да беларускае літаратурнае мовы» (1924) пісаў, што ў літаратурную мову можна браць «чужыя» словы, калі іх няма ў сваёй мове, і зазначаў: «Пераймаючы чужыя сынтаксычныя звароты, мы надаём нашай літаратурнай мове неўласцівага беларускай мове характару і тым абарачаем яе ў нейкі ня існуючы дыялект, або ў карыкатуру. <...> Пераймаючы чужыя сынтаксычныя формы, чужыя фразеалёгічныя звароты, наша літаратурная мова адрываецца ад народнага (дыялектнага¹) грунту ды становіцца штучнай, няжывой, мёртвай, няздольнай змяніць ды разьвіваць *свае факты*. Фактамі мовы называецца ўсё тое, што йснуе ў мове, – гукі, словы, змены слоў, сынтаксычныя формы і т. д.» [18, с. 192–193]. Як бачна, гаворка ідзе пра іншамовнае запазычванне на лексічным і сінтаксічным узроўнях і не датычыць уласна польскай мовы, але характэрна, што такія запазычання, асабліва пры наяўнасці адпаведных сродкаў у самой беларускай мове, ацэньваюцца Я. Лёсікам вельмі адмоўна і вядуць, на яго думку, да амярцвення мовы, адрыву яе ад народнай гаворкі.

Разважаючы на старонках вялікага артыкула аб праблемах укладання слоўніка беларускай літаратурнай мовы, С. Некрашэвіч пісаў у 1925 г., што «да кожнага слова, якое мы чуем на Беларусі і нават ад беларуса, трэба адносіцца крытычна, трэба глядзець, ці няма тут рускага або польскага ўплыву, ці ня русізм або полёнізм мы чуем» [19, с. 169], а запазычання ў літаратурнай мове – «выпадковыя госьці, якія сягоньня ёсць, а заўтра могуць знікнуць» [19, с. 176]. З гэтай прычыны яны не павінны ўключацца ў слоўнік беларускай літаратурнай мовы: «...усё неўласцівае для нашай мовы, што прадстаўляе рэзультат зрушэння² або спалышчэння, – усё роўна, ці будзе яно ўведзена ў мову літаратурным шляхам, ці знаходзіцца ў якім-небудзь дыялекце нашай мовы, – павінна быць у слоўніку адхілена» [19, с. 170].

Калі Я. Лёсік адмаўляў запазычанням у праве займаць месца ў граматычнай сістэме беларускай мовы на падставе таго, што яны псуюць яе, робяць штучнай, карыкатурнай і адрываюць ад «народнага дыялектнага грунту» [18, с. 192–193], то С. Некрашэвіч яшчэ больш выразна падкрэсліваў сацыяльны аспект: запазычання не ўласцівыя «чыстай» мове вёскі і з'яўляюцца набыткам больш «засмечанай» мовы іншых сацыяльных колаў, а таму падлягаюць выключэнню [19, с. 168].

Навуковец М. Байкоў асэнсоўваў удзел іншамовных запазычанняў у працэсе фарміравання беларускай навуковай тэрміналогіі ў артыкуле «Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове» (1927). Аўтар больш гнутка, чым згаданыя вышэй даследчыкі, ставіўся да наватвораў і запазычанняў у гэтай сферы: «Такім парадкам, патрэбы масавай асветы вымагаюць ад нас *спрашчэння* навуковай тэрміналогіі, прыстасавання яе да роднай мовы, і няма чаго *баяцца* новых слоў – новатвораў. <...> У выпадку патрэбы няма чаго баяцца нават запазычваць такія словы з суседніх славянскіх моў, хаця-бы з мовы расійскай або польскай» [20, с. 160]. Для М. Байкова «*спрашчэнне* навуковай тэрміналогіі, прыстасаванне яе да роднай мовы» [20, с. 160] азначаюць адмову ад выкарыстання іншамовных тэрмінаў, незразумелых шырокім масам, якія не маюць адпаведнай адукацыі.

¹Тут у значэнні 'дыялектнага'. – М. С.

²Тут у значэнні 'русіфікацыя'. – М. С.

Аднак, нягледзячы на розныя меркаванні аб перадачы запазычаных слоў на пісьме¹, у цэлым мовазнаўцы былі згодныя: запазычанням не месца ў беларускай мове, за выключэннем асобных выпадкаў.

Такі пурыстычны падыход выявіўся ў прынцыпе, ахарактарызаваным С. Некрашэвічам як «агульная тэндэнцыя да высялення з нашай мовы чужаземнай стыхіі, замена чужаземных слоў сваімі, беларускімі» [19, с. 176]. Замена гэта магла адбывацца двума шляхамі: 1) праз падбор адпаведніка з беларускай мовы (агульнавядомага ці мясцовага); 2) праз утварэнне новага слова сродкамі беларускай мовы.

Не толькі ўласна мовазнаўцы, але і пісьменнікі, якія прымалі самы актыўны ўдзел у фарміраванні беларускай літаратурнай мовы праз свае мастацкія творы, трымаліся падобных поглядаў. Так, напрыклад, у артыкуле «Пра нашу літаратурную мову» (1927) У. Дубоўка пісаў пра тое, што запазычваць у беларускую мову варта «з суседніх моваў толькі міжнародныя, інтэрнацыянальныя словы (*рэвалюцыя, пролетарыят, рэспубліка, саветы* і г. д.)» [21, с. 179].

Мовазнаўцы ўсведамлялі складанасць рэалізацыі названага прынцыпу ў галіне тэрміналогіі. Не-выпадкова яшчэ ў 1922 г. у прадмове да першага выпуску серыі «Беларуская навуковая тэрміналогія» («Элементарная матэматыка»; складальнікі Л. Більдзюкевіч, Ф. Бурак, А. Круталевіч) выразна акрэсліваўся падыход, якога мела намер трымацца Навукова-тэрміналагічная камісія ў сваёй працы: за аснову галіновай тэрміналогіі браліся «словы, існуючыя ў жывой народнай мове», але паколькі такіх тэрмінаў у народнай мове мала, то «прыходзілася або ўтвараць нэалёгізмы, або браць чужаземныя тэрміны. <...> У тэх выпадках, калі ў народнай мове ня было адпаведных слоў, або калі ўтвораныя нэалёгізмы былі вельмі штучныя, або, урэшце, калі даныя тэрміны прынялі ўжо інтэрнацыянальную ахварбоўку, – прымаліся чужаземныя тэрміны...» [22, с. 11–12].

Пра надзённасць вырашэння праблемы перадачы запазычанняў на пісьме сведчыць выданне «Працы Акадэмічнае Конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі» (1927). Канфэрэнцыя прайшла 14–21 лістапада 1926 г., і на адным з пасяджэнняў з дакладам «Сучасны стан вывучэння беларускай мовы» выступіў С. Некрашэвіч [23, с. 48–74]. Ён расказаў сярод іншага і пра цяжкасці, з якімі сутыкнулася Навукова-тэрміналагічная камісія пры ўкладанні галіновых слоўнікаў: «Сваіх слоў не хапала. Прыходзілася або рабіць запазычанні з іншых моваў, або твараць нэалёгізмы. Камісія ў сваёй працы застанавілася на прынцыпе менш уводзіць чужаземных слоў, замяняючы іх сваімі словамі, хоць, можа, і ня зусім дапасаванымі да таго ці іншага абстрактнага значэння» [23, с. 54]. Пры гэтым міжнародныя навуковыя тэрміны захоўваліся.

Шэраг мовазнаўчых артыкулаў выключна гістарычнага напрамку на працягу 1921–1929 гг. змясціў часопіс «Працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту»: даследаванні І. Ваўка-Левановіча «Гістарычнае вывучэнне беларускай мовы ў славянскай філагіі. Гісторыка-мэтадалагічны нарыс» (1925. № 6–7. С. 98–127), «Форма прошлага ў будучым (*буду-ль*) у мове дакументаў “Літоўскай Метрыкі”» (1928. № 16. С. 68–78), Л. Цвяткова «Увагі аб мове філаматаў» (1928. № 16. С. 79–103), П. Бузука «Некалькі слоў аб грамаце рыжан каля 1300 года» (1928. № 16. С. 65–67). Акрамя гэтага, у 29-м нумары выдання былі змешчаны некалькі артыкулаў пра яўрэйскую мову. Сярод пералічаных няма прац, прысвечаных вывучэнню ўласна польскага ўплыву на беларускую мову, хача пра яго вынікі згадваецца ў артыкулах Л. Цвяткова і І. Ваўка-Левановіча.

У Беларускай акадэміі навук асобнымі кнігамі выйшлі «Запіскі аддзела гуманітарных навук. Працы клясы філёлёгіі» (1928, 1929), дзе сярод мовазнаўчых пераважаюць артыкулы па дыялекталогіі і гісторыі беларускай мовы. Асаблівай увагі ў межах нашай тэмы заслугоўвае артыкул Л. Цвяткова «Некаторыя рысы іншаславянскай фанетыкі ў беларускім лексічным матэрыяле» (1928) [24], у якім словы, што аўтар адносіць да запазычаных з розных славянскіх моў (найперш гаворка ідзе пра паланізмы і русізмы), размеркаваны па групам у залежнасці ад таго, якая іншамовная фанетычная асаблівасць захавана ў беларускім адпаведніку. Трэба прызнаць, што і адбор фактычнага матэрыялу, і метадыка правядзення такога адбору, і яго вынікі не могуць лічыцца бездакорнымі. Сам артыкул мае апісальны характар і мала што дае ў справе асвятлення праблемы паланізмаў у беларускай мове і стаўлення да іх, хіба што ілюструе досыць адвольнае разуменне мовазнаўцамі канца 1920-х гг. сутнасці паланізмаў. Аўтар разважае: «Возьмем, напрыклад, слова *мужатка* <...> замужня кабета. У польскай мове з гэтым самым значэннем ёсць слова *mężatka*. Але ўсёткі слова *мужатка* мы ня можам лічыць запазычаным. Яно нісколькі не супярэчыць законам усходня-славянскай фонетыкі» [24, с. 67]. У межах артыкула, як паказвае падабраны аўтарам фактычны матэрыял, паланізм – гэта слова беларускай мовы, якое мае

¹ Гл., напрыклад, у часопісе «Полымя» палемічныя артыкулы М. Байкова «Неўстаноўленыя выпадкі нашага правапісу» (1925. № 2. С. 129–148), А. Багдановіча «Неўстаноўленыя выпадкі нашага правапісу (адказ на артыкул Я. Лёсіка. Час. “Полымя”, № 2, 1925)» (1925. № 7. С. 153–163), С. Некрашэвіча «Аб пашырэнні акання на чужаземныя словы» (1926. № 5. С. 123–130), М. Байкова «Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове» (1927. № 4. С. 150–168), Л. Цвяткова «Увагі аб правапісе і скланенні чужаземных уласных імёнаў у беларускай мове» (1928. № 9. С. 199–216).

польскамоўныя фанетычныя прыметы (*длонь, смрод, сродак, бариш, вэгарда, мартвіць, тарка* і інш.), або іншамоўнае слова з прыметамі фанетычнай адаптацыі ў польскай мове (накшталт *офяра*).

Яшчэ да 1926 г. Л. Цвяткоў падрыхтаваў два рукапісы артыкулаў: «Беларускія элементы ў польскай мове» і «Польскі элемент у беларускай мове», пра што паведамлялася ў дакладзе С. Некрашэвіча, агучаным падчас працы акадэмічнай канферэнцыі [23, с. 51]. На аснове першага рукапісу быў напісаны і ўключаны ў праграму Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі даклад, які мусіў прагучаць 18 лістапада 1926 г. (гл. праграму канферэнцыі). Аднак праз недахоп часу і інфарматыўны характар даклада аргкамітэт прапанаваў надрукаваць яго без зачытвання [23, с. 388]. Артыкул Л. Цвяткова «Некалькі слоў аб беларускім элемэнце ў польскай лексыцы» быў змешчаны ў дадатку да зборніка прац акадэмічнай канферэнцыі. Праўда, гаворка ў ім ішла не пра лексічныя, а пра фанетычныя асаблівасці: разглядаліся (у тэрміналогіі аўтара) «юсы», «плаўна-чыстыя комплексы», «плаўна-глухія комплексы», «асноўна-славянскія *ъ* і *ь*», «лѣс асноўна-славянскага *е*», «аканьне», «пярэднянебныя зычныя», «элевае зьмякчэньне», «упрошчаньне злучэньняў *дл* і *тл*», «зацьвярдзеньне мяккага *г*», «фрыкатыўнае *з*», «акцэнтацыя» [23, с. 403–417].

Лѣс другога, найбольш цікавага ў межах абранай тэмы, рукапісу «Польскі элемент у беларускай мове» невядомы. Можна выказаць здагадку, што ў ім па аналогіі з першым артыкулам прыводзіліся прыклады фанетычнага ўплыву польскай мовы на беларускую. Хутчэй за ўсё, рукапісная навуковая спадчына Л. Цвяткова, абвінавачанага ў 1926 г. у «нацдэмаўскім» ухіле [25, с. 181] і рэпрэсаванага [26], была знішчана.

Пасля пурыстычных настрояў 1920-х гг., ідэалагічных «зачыстак» лексікі 1930-х гг. і прыманьня арыентацыі на рускую мову паланізмы сталі ўспрымацца як маркёры буржуазнасці і «белай Варшавы» [27, с. 127], а таму апынуліся ў становішчы «ворага народа». Так, напрыклад, у калектыўнай працы Беларускай акадэміі навук «“Навука” на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі» (1931) сярод напрамкаў «апрацоўкі» беларускай мовы «нацдэмамі» аўтары апошнім, чацвёртым, пунктам назвалі «барацьбу з рускімі элемэнтамі ў беларускай мове і максымальную полёнізацыю яе» [27, с. 115, 127–129]. Ідэолагі ад мовазнаўства прызнавалі максымальную паланізацыю беларускай мовы мэтай «паноў нацдэмаўскіх пурыстаў» [27, с. 127], адзначалі, што паланізацыя ў многім праведзена ў галіне вайсковай тэрміналогіі [27, с. 128], ставілі ў віну Я. Лёсіку і Л. Цвяткову іх навуковыя працы, звязаныя з польскай мовай [27, с. 129], і ў рэшце рэшт зрабілі заключэньне: «Усё гэта павінна было стварыць уражаньне, што ў беларускай мове полёнізмы зусім натуральны, што яны становяць сабою зусім законамернае зьявішча» [27, с. 129].

У 1930-х гг. паланізмы перастаюць быць «натуральнымі» адзінкамі беларускай мовы, склад, статус, ролю, пісьмовую перадачу якіх трэба высвятляць і ўнаормоўваць, і ўсё больш адступаюць у цень гісторыі. Нягледзячы на тое, што польская мова да 1936 г. з’яўлялася адной з чатырох дзяржаўных моў у Савецкай Беларусі, непасрэдныя кантакты з мовай буржуазнай Польшчы для Усходняй Беларусі былі вельмі абмежаванымі. Своеасаблівае становішча склалася ў Заходняй Беларусі, якая да 1939 г. уваходзіла ў склад Польшчы, а значыць, была далучана да польскай мовы, прынамсі ў афіцыйнай сферы; праўда, тут трэба гаварыць хутчэй пра феномен «пальшчызны крэсовай», чым пра функцыянаваньне ўласна польскай мовы. Усё гэта, з аднаго боку, абмяжоўвала дыяпазон паланізмаў ужо існуючымі ў беларускай літаратурнай і дыялектнай мове адзінкамі, а з другога – перашкаджала пранікненьню і замацаваньню актуальнай польскай лексікі. Зразумела, што ў такіх абставінах доля паланізмаў у лексічным і граматычным складзе беларускай мовы становілася ўсё больш сціплай. А гэта, у сваю чаргу, часткова тлумачыць той факт, што ў 1930-х гг. навуковыя працы, прысвечаныя паланізмам, не з’яўляліся. Другім фактарам, што паўплываў на адсутнасць такіх даследаванняў, трэба прызнаць тагачасную ідэалагізаванасць савецкага мовазнаўства.

Нягледзячы на храналагічную блізкасць, перыяды 1920-х і 1930-х гг. у гісторыі беларускай мовы моцна адрозніваюцца, як і ацэнкі, дадзеныя выкарыстанню паланізмаў і стаўленьню да іх у тыя часы, зробленыя ўжо з аддаленасці ў некалькі дзясяткаў гадоў.

У манаграфіі Л. М. Шакуна «Нарысы па гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (1960) пра паланізмы ў беларускай мове XIX – пачатку XX ст. асобна не гаворыцца. А вось у працы «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» (1963, 1984 (2-е выд.)) аўтар вызначыў шляхі пранікнення паланізмаў, прааналізаваў іх выкарыстанне ў мове асобных пісьменнікаў, увёў паняцце шляхецкага жаргону (гл. [13, с. 204–205, 212–213, 225, 273] і інш.).

Аўтары аднайменнай калектыўнай манаграфіі, выдадзенай у 1968 г., адзначылі шырокае выкарыстанне паланізмаў у 1920-х гг. і выцясненне іх у пачатку 1930-х гг. і пазней, звязваючы замену польскамоўных дублетаў са стратай сінанімічнага багацця беларускай мовы (гл. [28, с. 240, 252, 262, 318, 330] і інш.).

Мовазнавец І. К. Германовіч у артыкуле «Паланізмы ў беларускай літаратурнай мове 20 – першай палавіне 30-х гадоў XX стагоддзя» (1962) адзначаў наяўнасць польскіх дублетаў у тагачаснай беларускай мове, ілюстраваў выкарыстанне некаторых з іх (*варунак, дэсань, мапа, нэндза, развязаць, тартак*), а таксама канстатаваў выцясненне паланізмаў «з літаратурнага ўжытку ўласнабеларускімі словамі, словамі, створанымі на базе беларускага лексічнага матэрыялу па тыпу адпаведных рускіх слоў, а таксама непасрэднымі запазычаннямі з рускай мовы» [29, с. 86]. Акрамя таго, І. К. Германовіч з’яўляецца аўтарам шэрагу артыкулаў і кандыдацкай дысертацыі «Нармалізацыя лексікі беларускай літаратурнай мовы ў 20–30-я гады XX стагоддзя» (1963), у якіх сярод іншага аналізуецца і функцыянаванне паланізмаў.

У манаграфіі «Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд» (1982) А. Я. Баханькоў канстатаваў шырокае выкарыстанне паланізмаў на працягу 1920-х гг. у розных літаратурных жанрах і стылях, падкрэсліваючы, што «гэта было ўжо не прыцягненне новых лексічных сродкаў польскай мовы, а скарыстанне таго, што з’явілася ў беларускай мове ў выніку іх папярэдніх кантактаў» [30, с. 134]. Аўтар даследавання, як і І. К. Германовіч, адзначаў замену польскамоўных лексем сродкамі роднай мовы і запазычаннямі з рускай, а таксама канстатаваў канчатковае выцясненне паланізмаў к канцу 1930-х гг. [30, с. 135]. Адмоўна ацэньваў А. Я. Баханькоў «ажыўленне» (у тэрміналогіі аўтара) паланізмаў нахштальт *варунак, высілкі, выснова, звязак, кава, нагода, размаіты, стасунак*; дзеяслоўных форм без фарманта *-ір-* (*акупаваць, замаскаваць* і інш.), аргументуючы гэта тым, што вяртанне такіх слоў «уступае ў супярэчнасць з асноўнымі тэндэнцыямі, якія склаліся ў развіцці беларускай лексікі за гады Савецкай улады. Гэта не ўзбагачэнне, а скарэй засмечванне лексікі непатрэбнымі дублетаў, якія нічога не дабаўляюць да адпаведных агульнапрынятых слоў» [30, с. 26]¹. У сучаснасці многія з гэтых слоў, наадварот, пашыраны ў беларускай мове і ўспрымаюцца не як паланізмы, а як даўнія лексемы, што падкрэсліваюць самабытнасць і адрозненне беларускай мовы ад рускай і праз гэта ўспрымаюцца як своеасаблівы сродак моўнай «еўрапеізацыі». «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2016) утрымлівае словы *высіліца* [32, с. 167], *звязак* [32, с. 296], *кава* [32, с. 327], *нагода* [32, с. 452]. А «Беларускі N-корпус» падае шматлікія прыклады выкарыстання слоў *варункі, высілкі, выснова, звязак, кава, нагода, размаіты, стасункі* сучаснымі беларускімі пісьменнікамі, а таксама ў мове газеты «Звязда»².

Пра ўплыў польскай мовы на беларускую і паланізмы ў ёй неаднаразова пісалі даследчыкі, што займаюцца вывучэннем набыткаў мовазнаўства XIX і першых трох дзесяцігоддзяў XX ст.: І. Гапоненка, С. Запрудскі, Г. Кулеш, У. Куліковіч, А. Лукашанец, І. Савіцкая, В. Шчэрбін і многія іншыя лінгвісты.

Найбольш падрабязна функцыянаванне паланізмаў у названы перыяд разгледжана ў манаграфіі С. Запрудскага «Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады» (2013) [31, с. 180–197]. У асобным раздзеле «Паланізмы» аўтар характарызуе ролю польскай мовы ў фарміраванні беларускай, прычыны існавання і знікнення польскамоўнага ўплыву, моўную палітыку ў адносінах да лексем гэтага тыпу, а таксама прыводзіць многія паланізмы, што ўжываліся ў тагачаснай беларускай мове.

Парадаксальным чынам наяўныя ў сучаснасці вынікі навуковай рэфлексіі над лінгвістычнай спадчынай XIX і пачатку XX ст. па аб’ёме, бадай што, большыя за саму гэту спадчыну, таму назваць і разгледзець іх у адным артыкуле не ўяўляецца магчымым. Аднак усё гэта яшчэ раз сведчыць пра важнасць названых перыядаў у гісторыі беларускай мовы і неабходнасць іх рознабаковага вывучэння.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. З твораў К. Калайдовіча. «О белорусском наречии» // Беларускае мовазнаўства / уклад. М. Р. Прыгодзіч. Мінск, 2006. С. 7–13.
2. Запрудскі С. Назвы беларускай мовы ў працах даследчыкаў XIX ст. // Беларуская мова і мовазнаўства: XIX стагоддзе / пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча. Мінск, 2013. С. 81–111.
3. Чачот Я. Выбраныя творы / уклад. К. Цвірка. Мінск, 1996.
4. З твораў Ф. Галатужава. «Заметки касательно белорусского наречия» // Беларускае мовазнаўства / уклад. М. Р. Прыгодзіч. Мінск, 2006. С. 18–48.
5. Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
6. Гапоненка І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця. Мінск, 2012.
7. Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Мінск, 1970.

¹ Пра тое, што словы *выснова, нагода* не з’яўляюцца паланізмамі, а таксама разгорнуты аналіз працы І. К. Германовіча гл. [31, с. 80–83].

² Гл.: URL: <http://bnkorporus.info/index.html> (дата звароту: 18.04.2017).

8. Карский Е. Ф. Белорусы : в 3 т. Минск, 2006. Т. 1 : Введение в изучение языка и народной словесности.
9. Карский Е. Ф. Белорусы : в 3 т. Минск, 2006. Т. 2, кн. 1 : Язык белорусского народа.
10. Унучак А. Расійская нацыянальная палітыка на землях былога ВКЛ: «польскае пытанне» і беларуская ідэя 1863–1914 гг. // Беларуская-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі : зб. арт. у гонар праф. Э. Смulkовай. Мінск, 2016. С. 298–317.
11. Жураўскі А. І., Крамко І. І. Характар знешніх узаемаадносін беларускай літаратурнай мовы з іншымі славянскімі мовамі ў пачатковы перыяд яе фарміравання. Мінск, 1973.
12. Булахуў М. Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX–XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі мовамі. Мінск, 1958.
13. Шахун Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. 2-е выд. Мінск, 1984.
14. Воўк-Левановіч Я. Мова выданняў Францішка Скарыны // Чатырохсотлеццё беларускага друку. 1525–1925. Менск, 1926. С. 262–283.
15. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1978–2008.
16. Воўк-Левановіч Я. В. Яшчэ да пытання аб «ляшскіх» рысах у беларускай фанетыцы // Беларус. лінгвістыка. Мінск, 1973. Вып. 3. С. 15–17.
17. Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Мінск, 1990.
18. Лёсік Я. Некаторыя ўвагі да беларускае літаратурнае мовы // Полымя. 1924. № 2. С. 192–205.
19. Некрашэвіч С. Да пытання аб укладанні слоўніка жывой беларускай мовы // Полымя. 1925. № 5. С. 164–186.
20. Байкоў М. Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове // Полымя. 1927. № 4. С. 150–168.
21. Дубоўка У. Пра нашу літаратурную мову // Узвышша. 1927. № 2. С. 167–181.
22. Беларуская навуковая тэрміналогія : у 4 кн. Мінск, 2010. Кн. 1.
23. Працы Акадэмічнае Конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (Менск, 14–21 лістап. 1926 г.). Менск, 1927.
24. Цьвяткоў Л. Некаторыя рысы іншаславянскай фанетыкі ў беларускім лексычным матар’яле // Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Працы клясы філёлёгіі. Менск, 1928. Т. 1, кн. 2. С. 45–85.
25. Перед крутым поворотом. Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925–1928 гг.): отражение времени в архивных документах / авт.-сост.: Р. П. Платонов [и др.] ; под ред. Р. П. Платонова. Минск, 2001.
26. Маракoў Л. Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі. 1794–1991 : энцыкл. давед. : у 3 т. Мінск, 2005. Т. 2 [Электронны рэсурс]. URL: <http://www.marakou.by/by/davedniki/represavanyya-litaratary.html> (дата звароту: 18.04.2017).
27. Бабровіч Л., Шпілеўскі І., Бандарэнка В. і інш. «Навука» на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі. Менск, 1931. Т. 1, ч. 2 : Мовазнаўства.
28. Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : у 2 т. Мінск, 1968. Т. 2.
29. Германовіч І. К. Паланізмы ў беларускай літаратурнай мове 20 – першай палавіне 30-х гадоў XX стагоддзя // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. 1961. № 2. С. 86–97.
30. Баханькоў А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд. Мінск, 1982.
31. Запрудскі С. М. Беларуская мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады. Мінск, 2013.
32. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 2016.

References

1. [From K. Kalaidovich «Of Belarusian dialect»]. In: Pryhodzich M. (compil.). *Belaruskae movaznawstva*. Minsk, 2006. P. 7–13 (in Belarus.).
2. Zaprudski S. [The names of Belarusian language in the works of researchers of the XIX century]. In: Prihodzich M. R. (ed.). *Belaruskaja mova i movaznawstva: XIX stagoddze*. Minsk, 2013. P. 81–111 (in Belarus.).
3. Chachot J. [Chosen works]. Minsk, 1996 (in Belarus.).
4. [From F. Galatuzov. «Notes on the Belarusian dialects»]. In: Prihodzich M. R. (compil.). *Belaruskae movaznawstva*. Minsk, 2006. P. 18–48 (in Belarus.).
5. Mihnevich A. J. (ed.). [Belarusian language] : encyclopaedia. Minsk, 1994 (in Belarus.).
6. Gaponenka I. A. [Lexis of Belarusian literary language from the XIX century to the beginning of XX century: peculiarities of formation and development]. Minsk, 2012 (in Belarus.).
7. [Historical lexicology of Belarusian language]. Minsk, 1970 (in Belarus.).
8. Karski E. F. [Belarusians] : in 3 vol. Minsk, 2006. Vol. 1 : [Introduction to the study of language and folk literature] (in Russ.).
9. Karski E. F. [Belarusians] : in 3 vol. Minsk, 2006. Vol. 2, part 1 : [The language of Belarusian folk] (in Russ.).
10. Unuchak A. [Russian national policy in the territory of former GDL: «Polish Issue and Belarusian Idea during 1863–1914»]. *Belaruska-pol'skija mownija, litaraturnija, gistarychnija i kul'urnija suvjazi* : dedic. to prof. E. Smulkova. Minsk, 2016. P. 298–317 (in Belarus.).
11. Juravski A. I., Kramko I. I. [The nature of foreign relations between Belarusian literary language and other slavic languages at the beginning of its formation]. Minsk, 1973 (in Belarus.).
12. Bulahau M. H. [The development of Belarusian literary language in the XIX and XX centuries in the relations with other languages]. Minsk, 1958 (in Belarus.).
13. Shahun L. M. [The history of Belarusian literary language]. Minsk, 1984 (in Belarus.).
14. Wouk-Levanovich J. J. [The language of Francysk Skaryna's editions]. In: *Chatyrohtatlec'ce belaruskaga druku. 1525–1925*. Minsk, 1926. P. 262–283 (in Belarus.).
15. [Etymological dictionary of the Belarusian language]. Minsk, 1978–2008 (in Belarus.).
16. Vouk-Levanovich J. V. [Once more on «lyashski» features in the Belarusian phonetics]. In: *Belaruskaja lingvistyka*. Minsk, 1973. Issue 3. P. 15–17 (in Belarus.).
17. Lastouski V. [At hand Russian-Kryuvski (Belarusian) dictionary]. Minsk, 1990 (in Belarus.).

18. Liosik J. [Some important moments of Belarusian literary language]. *Polymia*. 1924. No. 2. P. 192–205 (in Belarus.).
19. Nekrashevich S. [On the issue of formatting the dictionary of living Belarusian language]. *Polymia*. 1925. No. 5. P. 164–186 (in Belarus.).
20. Bajkou M. [On the issue of the foreign words in our language]. *Polymia*. 1927. No. 4. P. 150–168 (in Belarus.).
21. Dubouka U. [On our literary language]. *Uzvysshsha*. 1927. No. 2. P. 167–181 (in Belarus.).
22. [Belarusian scientific terminology] : in 4 vol. 2010. Vol. 1 (in Belarus.).
23. [Proceedings of the academic conferences dedicated to the reform of the Belarusian orthography and alphabet] (Minsk, 14–21 Novemb., 1926). Minsk, 1927 (in Belarus.).
24. Cviatkou L. [Some features of other Slavic phonetics in Belarusian lexical material]. *Zapiski addzelu gumanitarnyh navuk. Pracy kljasy filjoljogii*. Minsk, 1928. Vol. 1, issue 2. P. 45–85 (in Belarus.).
25. Platonov R. P. [Before sharp curve: trends in political and cultural life of Belarus (1925–1928): the reflection of time in archival documents]. Minsk, 2001 (in Russ.).
26. Marakou L. [Repressed literary men, scientists, educators, social i cultural figures of Belarus for 1794–1991] : encyclopedia : in 3 vol. Minsk, 2005. Vol. 2. URL: <http://www.marakou.by/by/davedniki/represavanyya-litaratary.html> (date of access: 18.04.2017) (in Belarus.).
27. Bobrovich L., Shpilevsky I., Bondarenka V., et al. [«Science» in the service of national democratic counterrevolution]. Minsk, 1931. Vol. 1, part 2 : Linguistics (in Belarus.).
28. Kramko I. I., Jurevich A. K., Janovich A. I. [History of Belarusian literary language] : in 2 vol. Minsk, 1968. Vol. 2 (in Belarus.).
29. Germanovich I. K. [Polonisms in the Belarusian literary language from 20s to early 30s of XX century]. *Vesci Akadzemii navuk BSSR. Seryja gramadskih navuk*. 1961. No. 2. P. 86–97 (in Belarus.).
30. Bahankou A. J. [Vocabulary development of the Belarusian literary language during the Soviet period]. Minsk, 1982 (in Belarus.).
31. Zaprudski S. M. [Belarusian Linguistics and the Development of the Belarusian Literary Language: 1920–1930s]. Minsk, 2013 (in Belarus.).
32. [Explanatory dictionary of the Belarusian literary language]. Minsk, 2016 (in Belarus.).

Артыкул наступіў у рэдкалегію 19.04.2017.
Received by editorial board 19.04.2017.